

Kvalitativní výzkum ve společenských vědách

Workshop I.

Roman Švaříček

Ústav pedagogických věd
Filozofická fakulta MU



Program

8:30 - 10:00

Kvalitativní přístup a jeho teoretická a metodologická východiska, kritéria kvality

10:20 - 11:50

Proces kvalitativního výzkumu

12:50 - 14:20

Designy, metody, triangulace

KVALITATIVNÍ VÝZKUM V PEDAGOGICKÝCH VĚDÁCH

Roman ŠVARŤÍČEK
Klára ŠEĎOVÁ
a kol.



I. část: Jak provádět kvalitativní výzkum

1. Kvalitativní přístup a jeho teoretická a metodologická východiska
2. Kritéria kvality kvalitativního výzkumu
3. Proces kvalitativního výzkumu a jeho plánování
4. Designy kvalitativního výzkumu
5. Metody sběru dat
 - Zúčastněné pozorování
 - Hlubkový rozhovor
 - Ohniskové skupiny a skupinový rozhovor
 - Pořizování videozáznamu jako metoda sběru dat
 - Triangulace
6. Analýza kvalitativních dat
7. Psaní napříč kvalitativním výzkumem

II. Část: Příklady provedených kvalitativních výzkumů

1. Klára Šed'ová, Jiří Zounek: ICT a moc před tabulí
2. Martin Sedláček: Škola a její ředitel
3. Ondrej Kaščák: Přechodové rituály v mateřské škole
4. Roman Švaříček: Zkoumání konstrukce identity učitele

Základní příručky

- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. 408 s.
- SILVERMAN, David. *Ako robiť kvalitatívny výskum*. Bratislava: Ikar, 2005. 330 s.
- PATTON, Michael Quinn. *Qualitative Research and Evaluation Methods*. London: SAGE, 2002. 650 s.
- CRESWELL, John W. *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditions*. Thousand Oaks: Sage, 1998. 404 s.
- ŠVAŘÍČEK, Roman, ŠEĐOVÁ, Klára a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Pravidla hry*. Praha: Portál, 2007. 384 s.

Definice kvalitativního přístupu

- Definice podle použité metody sběru dat
Dotazník x Rozhovor
- Definice podle metody usuzování
Dedukce x Indukce
- Definice podle typů dat
Numerické x Nenumerické
- Definice podle způsobu analýzy dat
Statistika x Sémantické vztahy

Kvantifikace dat

- „Študenti zaujali rolu študenta s pozitívnymi pocitmi 15-krát, negatívnymi 4-krát, rolu učiteľa zaujali s pozitívnymi pocitmi 41-krát, s negatívnymi 8-krát...“ (s. 69)
- „Skupina študentov s učiteľstvom ako primárnou voľbou priradila svojim výrokom pozitívny postoj mierou 32 bodov a negatívny mierou 2 body. Ani v jednom prípade nezaujali neutrálny postoj“ (s. 65)“
- „Zakončenia v inventári nedokončených viet v skupine so sekundárnou - náhradnou voľbou sa častejšie vyznačujú..., vyskytuje sa v nich viac vyjadrení o rodičoch,... celkový počet negatívnych pocitov pri výpovediach je nižší u študentov...“ (s. 77)

Kasáčová (2006): *Reflexie študentov učiteľstva z pohľadu kvalitatívneho výskumu*

Definice kvalitativního přístupu

- Kvalitativní přístup je proces zkoumání jevů a problémů v autentickém prostředí s cílem získat komplexní obraz těchto jevů založený na hlubokých datech a specifickém vztahu mezi badatelem a účastníkem výzkumu.
- Záměrem výzkumníka provádějícího kvalitativní výzkum je za pomoci celé řady postupů a metod rozkrýt a reprezentovat to, jak lidé chápou, prožívají a vytvářejí sociální realitu.

Další specifika kvalitativního přístupu

- Hodnotová neutralita
- Zkoumaní jedinci jsou naivními vědci
- Emic a Etic perspektiva
- Respondent nebo účastník?
- Jazyk a význam

Kvalitativní výzkum není žurnalistika

- Analýza a interpretace dat není přepisování rozhovorů
- Podstatou sociálních věd by mělo být objevit **sociální aparát**, který stojí za situací (Sacks 1992), či **sociální strukturu** (Mills, 2002)

Jak si vybrat

Vybíráme design výzkumu:

- Kvalita?
- Kvantita?
- Napřed metodu? Nebo respondenty?

Jak si vybrat

Vybíráme design výzkumu:

- Kvalita?
- Kvantita?
- Napřed metodu? Nebo respondenty?

VŽDY: Výzkumný problém a otázka

Co dokáže kvantitativní výzkum?

- Před empirickým výzkumem je nezbytné znát proměnné a postup interpretace dat
- Podstatou je výběr jasně definovaných proměnných, sledování jejich rozložení v populaci a měření vztahů mezi nimi
- Výstupem výzkumu je ověření určité hypotézy

Co dokáže kvalitativní výzkum?

- Do široka rozprostřený sběr dat bez toho, že by na počátku byly stanoveny základní proměnné
- Do hloubky a kontextuálně zakotveně prozkoumat určitý široce definovaný jev a přinést o něm maximální množství informací

Kdy je vhodný kvalitativní výzkum?

- Získání nových poznatků
- Vnímání jevů aktéry situace
- Poznání reálného stavu
- Zkoumání obtížně přístupné populace

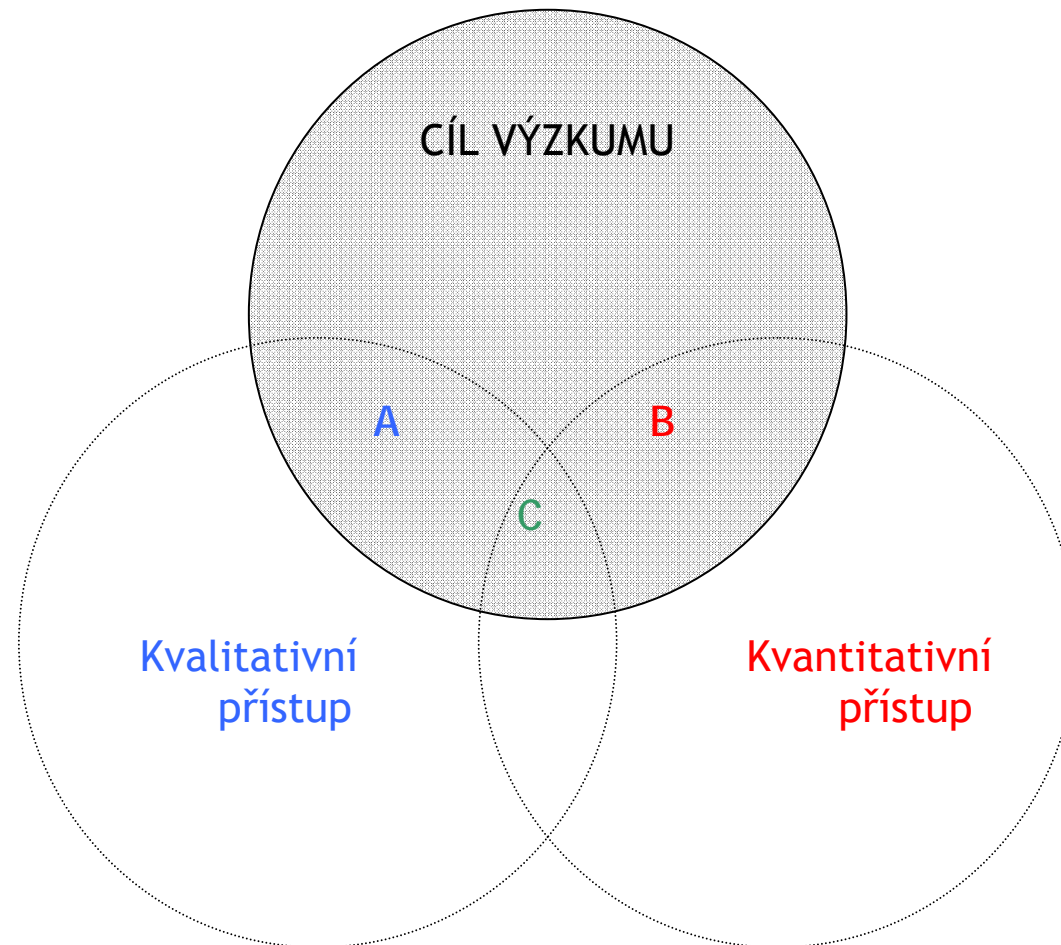
Témata studentských prací

- Uplatnění supervize při práci s dobrovolníky
- Klima školní třídy očima žáků
- Evaluace programu Podporované zaměstnávání
- Řízení základní školy
- Projektování kurikula jako nástroj profesního rozvoje v přípravném vzdělávání učitelů
- Informační a komunikační technologie jako prostředek jazykové přípravy vysokoškolských studentů
- Spolupráce muzea a školy z pohledu pracovníků muzea v oblasti práce s veřejností
- Vliv osobní zkušenosti se zážitkovou pedagogikou na práci učitele a jeho osobnost
- Role učitele ve škole Montessori
- Vnímání hodnocení písemného projevu studenty gymnázia
- Jazykové rysy výukového dialogu vedeného s nečeským žákem v prostředí české základní školy
- Sebepojetí studentek technické výchovy z hlediska genderu

Kvantita - Kvalita

	Kvantitativní přístup	Kvalitativní přístup
Cíl	testování hypotéz	vytváření hypotéz
Logika	deduktivní	induktivní
Počet případů	vysoký	malý
Generalizace	možná a měřitelná	nemožná
Informace o případě	redukovaná	bohatá
Kontakt s respondenty	zprostředkovaný	těsný a dlouhý
Validita	nízká	potenciálně vysoká
Reliabilita	vysoká	nízká

Komplementarita přístupů



Kombinace přístupů

Miles a Huberman (1999)

- obě metodologie jsou prováděny souběžně
- počáteční výzkum podle kvalitativního přístupu umožňuje ve vlnách přecházet ke kvantitativnímu diskursu a zpátky
- kvantitativní výzkum je ve druhé fázi prohlouben kvalitativní studií oblasti
- kvalitativní výzkum je následován kvantitativní studií (dotazník)

Kritéria kvality kvalitativního výzkumu

- Posuzujeme metodu?
- Nebo proces?
- Rozmanitost konceptů

Kritéria kvality kvalitativního výzkumu

- následná validita
- katalytická validita
- validita založená na dotazování
- transgresivní validita
- imperiální validita
- ironická validita
- validita nápodoby (*simulacra*)
- situovaná validita
- neopragmatická validita
- rhizomatická validita
- zjevná validita
- instrumentální validita
- teoretická validita

Tři náhledy na kritéria

- Odmítnutí kritérií
- Převzetí kritérií z kvantitativního výzkumu
- Zavedení nových kritérií

Hlavní kritéria

- A) Pravdivost a platnost
- B) Spolehlivost
- C) Etické dimenze výzkumu

A) Pravdivost a platnost

- Pravdivý znamená, že nálezy reprezentují jevy, ke kterým odkazují
- Platný znamená, že zjištěné nálezy jsou podepřeny důkazy
- *Jsou tyto závěry dostatečně autentické (důvěryhodné), že jim sám můžu věřit natolik, že se podle závěrů budu řídit?*
- *Cítil bych se dostatečně bezpečný, kdyby se podle těchto závěrů orientovala například školská politika?*

A) Pravdivost a platnost

- **Důvěryhodnost** (*credibility*)
- **Potvrditelnost** (*confirmability*)
- **Authenticity** (*authenticity*)

- starší koncept vnitřní (*internal*) validity

- silná stránka kvalitativního přístupu, zejména etnografie

Techniky k zajištění důvěryhodnosti

- **Členské ověřování (*member checking*)**
- **Audit kolegů (*peer auditing*)**
 - **Jak se vyznat v babylonské krajině?**
- **Reflexe kolegů (*peer de-briefing*)**
- **Výběr účastníků výzkumu**
- **Deník výzkumníka**
- **Postupy při interpretaci dat**
- **Přímé citace**

A) Pravdivost a platnost

- Přenositelnost (*transferability*)
- Aplikovatelnost (*applicability*)
- starší koncept vnější (*external*) validity
- *Kdy a za jakých okolností mohou být závěry platné pro jiné skupiny lidí v jiných prostředích?*

Techniky k zajištění přenositelnosti

- **Zdokumentování celého výzkumného procesu**
- **Reflexe subjektivity**
- **Limity výzkumu**
- **Spojení závěrů výzkumu a odborné literatury**
 - **Dodatečná validizace**

A) Pravdivost a platnost

Kritéria autenticity (Guba a Lincolnová 2005)

- neustrannost (*fairness*)
- ontologická autenticita (*ontological authenticity*)
- výchovná autenticita (*educative authenticity*)
- katalytická autenticita (*catalytic authenticity*)
- taktická autenticita (*tactical authenticity*)

B) Spolehlivost

Kritérium **spolehlivosti** (*reliability*) výzkumu (někdy také konzistence, stabilita) kriticky navazuje na starší koncept reliability. Síla terénního výzkumu spočívá v zajištění vysoké „validity“ dat, ale to ještě neznamená, že bychom měli zapomínat na kritérium spolehlivosti.

B) Spolehlivost (1)

- Jak toho dosáhnout?
- Klást všem stejné otázky?
- Místo posuzování metody posuzujeme proces zkoumání

Techniky k zajištění spolehlivosti

- Konzistence otázek
- Přepis nahrávek rozhovoru
- Konzistence při kódování
 - Dvojité kódování
 - Opětné kódování
 - Software: ATLAS.ti, NVivo, NUD-IST, ETHNOGRAPH, Weft QDA

Etické dimenze výzkumu

- Kdo si má klást otázku?
- Etické standardy profesí
(psychologové, pedagogové, učitelé,
sociologové)
- Existuje návod?
- Nebo jen obecný princip?

Etické dimenze výzkumu: Základní principy

A. Důvěrnost

B. Poučený souhlas

- Stanley Milgram
 - Radioaktivní látky v jídle
 - Studium radikálních skupin
-
- Kdy porušit poučený souhlas?
 - Mystery clients
 - Výzkum bufetu
 - Výzkum ekologických aktivistů

Plán výzkumu

- předmět výzkumu je v nějakém smyslu relevantní a stojí za to do něj investovat
- výzkumník nebo výzkumný tým je dostatečně kompetentní k realizaci takového výzkumu
- celý proces je pečlivě naplánován a může být za popsaných okolností úspěšně zvládnut

Fáze kvalitativního výzkumu

- stanovení cílů výzkumu
- vytvoření konceptuálního rámce
- definování výzkumných otázek
- rozhodnutí o metodách
- zajištění kontroly kvality výzkumu
- sběr dat a jejich organizace
- analýza a interpretace dat
- formulování závěrů do výzkumné zprávy

Fáze kvalitativního výzkumu

- stanovení cílů výzkumu
- vytvoření konceptuálního rámce
- definování výzkumných otázek
- rozhodnutí o metodách
- zajištění kontroly kvality výzkumu
- sběr dat a jejich organizace
- analýza a interpretace dat
- formulování závěrů do výzkumné zprávy

Stanovení cílů výzkumu

- **Intelektuální**
- **Praktický**
- **Personální**

Stanovení cílů výzkumu

Fenomén vyhoření v práci s lidmi

- Cíl intelektuální: Cílem je poukázat na skutečnost, že syndrom vyhoření se týká i jedinců, kteří se věnují práci s lidmi ve svém volném čase a dobrovolně
- Cíl praktický: Získané informace mohou být využity k zefektivnění práce s dobrovolníky a péče o ně
- Cíl personální: Sama autorka pracuje jako dobrovolník v jednom z projektů zaměřeném na volný čas problémových dětí a účastní se diskusí s kolegy na téma únavy z práce a pocitu frustrace

Vytvoření konceptuálního rámce

Def.: Konceptuální rámec výzkumu znamená systém konceptů, předpokladů, očekávání a teorií, které stojí u vstupu do výzkumného šetření

- formulování výzkumného problému
- definování klíčových konceptů
- nastínění teoretického kontextu

A) Formulování výzkumného problému

- Čemu má cenu se věnovat?
- Chceme získat nové informace
- Jev? Proces?
- vzdělanostní reprodukce v dělnických rodinách (Katrňák, 2005)
- Substantivní a formální teorie

B) Definování klíčových konceptů

- Opomenutí je jednou z nejčastějších chyb
- Spojení s teorií
- Teoretická citlivost
- Příklad

Rituály „jsou ztělesněné v prostoru a čase a mají inscenační podobu; jsou formalizované a vracejí se v stereotypní a opakující se podobě; jsou „orámované“, tj. oddělují se od předcházejícího kontextu např. signalizovaným začátkem; jsou transformačně účinné, tj. účinkují tak, že způsobují změnu statusu nebo kompetence; jsou transcendentální, tj. jejich smysl a účel přesahuje vědomí těch, kteří ho vykonávají“ (Michaels, 2003).

c) Nastínění teoretického kontextu

- Absolutní psaní
- Teorie plní tyto funkce
 - Pomáhá formulovat výzkumný problém
 - Slouží při analýze a interpretaci dat
 - Komparace vlastních výzkumů
 - Spojení partikulárních zjištění s teorií

Definování výzkumných otázek

- Jádru výzkumného projektu
- Zúžují problém
- Slouží jako navigace
- Směrovky v cirkulárním procesu

Definování výzkumných otázek: principy

Specifické principy

- jsou dostatečně široké
- spíše než s proměnnými pracují s obecnějšími koncepty
- Neptají se na četnost jevů ani na sílu vztahů mezi proměnnými
- detailně zkoumají povahu určitých jevů a to nejčastěji z perspektivy aktérů

Definování výzkumných otázek: příklad

VO: Jakým způsobem je socializováno dětské televizní diváctví v rodinách předškoláků?

Specifické VO:

- 1) Jaké jsou divácké zvyklosti dítěte?
- 2) Jaké jsou divácké zvyklosti ostatních členů rodiny?
- 3) V jakém prostředí a v kontextu jakých rodinných aktivit se dětské sledování televize odehrává?
- 4) Jaké názory a postoje vyjadřují rodiče ohledně dětského sledování televize?
- 5) Jakými výchovnými technikami se rodiče snaží dětské sledování televize ovlivňovat?

Definování výzkumných otázek: příklad

Otázky rozhovoru

SVO 1) Jaké jsou divácké zvyklosti dítěte?

- Kolik času stráví Vaše dítě průměrně u obrazovky; na co se dívá?
- Jaké jsou jeho oblíbené pořady; na co se naopak dívat nechce?
- Zkuste vyjmenovat, na co se dítě dívalo v televizi včera.

Definování výzkumných otázek: chyby

- VO: Podporují učitelé státní maturity?
- VO: Jak ovlivňuje výběr střední školy úspěšnost přijetí na VŠ?
- VO: Jak současné nesezdané páry nenabízejí správné vzory dětem?

Jakou si vybereme metodu?

- **Koho budeme zkoumat?**
- **Čí pohled budeme zkoumat?**
- **Jak to provedeme?**
- **Dovolí nám to?**

Zkoumaný vzorek

- Nehledáme reprezentativní populaci
- Záměrný výběr
- S ohledem na náš problém
- Graduální konstrukce vzorku
- Teoretická nasycenost
- Sněhová koule
- Kompletní sběr

Vzorek

- Extrémní případ
- Typický případ
- Maximální variace
- Vhodný případ

Výběr metod sběru dat: studentské práce

- Klima školní třídy očima žáků
- Evaluace programu Podporované zaměstnávání
- Řízení základní školy
- Spolupráce muzea a školy z pohledu pracovníků muzea v oblasti práce s veřejností
- Role učitele ve škole Montessori
- Vnímání hodnocení písemného projevu studenty gymnázia

Kvalitativní výzkum ve společenských vědách

Workshop I.

Roman Švaříček

Ústav pedagogických věd
Filozofická fakulta
Masarykova univerzita
A. Nováka 1, 602 00 Brno

svaricek@phil.muni.cz